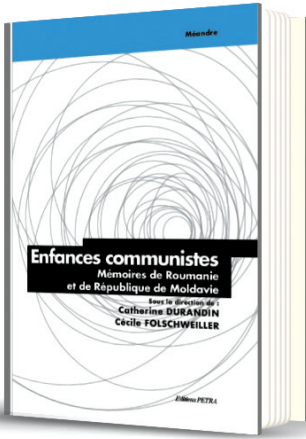

REVIEWS / RECENZII

https://doi.org/10.37710/plural.v11i1_8

Catherine DURANDIN,
Cécile FOLSCHWEILLER (coord.),
Enfances communistes.
Mémoires de Roumanie
et de République de Moldavie
(Paris: Editions PETRA, 2022).

În regimurile totalitare, învingătorii au întotdeauna mijloacele de a-și impune discursul și viziunea asupra faptelor și asupra trecutului. Pentru astfel de regimuri politice, memoriile oferă incursiuni alternative, experiențe ale politicilor coercitive și adesea intruzive în viața privată. Venind din perioade de represiune mascată ideologic și susținută propagandistic, cu voci contestatate reduse la tăcere în închisori, prin șantaj sau etichetare, a vorbi public despre experiența comunismului (sau a oricărui regim totalitar) este un act de curaj, recuperare și respect față de sine și față de semenii. Fiecare ego-document este o voce particulară, iar suprapunerea mai multora arată specificul unui context și al unei generații. Este ceea ce ne propune volumul de față, dedicat copilăriilor trăite în perioada comunistă în România și în Republica Moldova, lucrare axată pe trei generații (generația de dinainte de 1945, generația 1945-1965 și generația 1965-1980). *Enfances communistes* se alătură demersurilor recente din România¹ și le completează prin includerea comparației cu Republica Moldova și a rememorărilor referitoare la mediul rural. Cartea arată cum bunicii, părinții și copiii deveniți azi adulți își aduc aminte de stalinism, de instalarea regimului comunist în România și în Republica Moldova și cum au resimțit cultural transformările. Există fire comune de trăire în toate aceste memorii, dar există și specificități ce țin de profilul interlocutorului și, desigur, de generație.

Generația de dinainte de 1945 are o viziune mai nuanțată și în același timp mai complexă asupra comunismului. Este de așteptat întrucât ea este singura din cele trei generații care a prins și „cealaltă” lume și, implicit, cealaltă viziune

¹ Ioana Părvulescu (coord.), *Și eu am trăit în comunism* (București: Humanitas, 2015); Matei Cazacu, Ioana Crețoiu, Ladislau Hajos (coord.), *Povestea generației noastre. De la monarhie la democrație. Liceul "Spiru Haret"* (București: Corint, 2016).

asupra a ceea ce putea fi viața: perioada interbelică. Pentru această generație copilăria începe aproape întotdeauna în tonuri întunecate, marcate de: plecarea sau întoarcerea unei rude (de) la închisoare, de suferința familiei, de penurie, de confiscarea bunurilor și împărțirea obligatorie a spațiului locativ cu străini, adesea oameni ai regimului. Șapte memorii ce compun acest prim calup generațional format din patru doamne și trei domni converg în a sublinia patru direcții de viață afectate: spațiul locativ, sărăcia, legea învățământului și receptarea lui Stalin. Copilăria acestor vremuri este marcată de figura lui Stalin – orașe, parcuri numite astfel –, iar la exterior de preschimbările vestimentare (de exemplu, trecerea de la pălăria burgheză la bască) și implementarea unui vocabular specific (*limba de lemn*). Copiii sunt învățați să folosească bârfa pe post de denunț și etichetare și să se autocritice public (89, 151). Sunt învățați să fie comuniști. Modelul oferit de propaganda stalinistă este povestea lui Pavlik Morozov, pionier fruntaș prezentat drept erou de sovietici pentru că și-a denunțat la 13 ani tatăl ce realiza documente false pentru rezistență, pentru „inamicii” regimului; ca răspuns la fapta sa, spune legenda, adolescentul Pavlik a fost ucis de propria familie. Din 1935, sloganul oficial devine „Mulțumim, dragă Stalin, pentru copilăria fericită!”, iar în 1936 *Pionerskaia Pravda* vorbește despre visele copiilor fericiți, unul dintre acestea fiind acela de a-l întâlni pe Stalin.² Sub aceste auspicii de debut, mitul fără substanță se răspândește din centrul rus către statele satelit, printre care România și Republica Moldova, fiind gestionat în ideea de a construi generații sovietice și comuniste „roșii” și diferite de cele de dinainte de revoluția bolșevică.

Dincolo de discurs și zâmbetul în public, copilăria este și nu este fericită în realitate. Aproape toate mărturiile acestei perioade converg asupra ideii de vieți paralele, de contrafacere a „normalității”, a existenței unui cod al tăcerii și de lume protectivă a copilului creată ca un zid de familie. În școlile publice, clasele au un caracter cosmopolit, incluzând copii de toate etniile. Învățarea limbii ruse este comună întregului spațiu sovietic, dar pentru a distanța și fractura identitatea română se recurge la diverse mijloace. Limba română devine în Moldova limba moldovenească și se continuă un proces de rusificare existent anterior în imperiul țarist. Din 1949 tezele lui Andrei Jdanov sunt implementate în România prin diverse instituții româno-sovietice, din 1953 fiind introdusă o nouă ortografie „slavizată” a limbii române. Mobilitatea între Moldova și România este restricționată, iar în privința menținerii limbii un autor își aduce aminte de cât de multe demersuri birocratice a fost nevoie pentru a exista o clasă (nu o școală) cu predare în limba română, devenită moldovenească, la Ocnița (236). Uniunea Sovietică începe

² Despre fenomenul Morozov, vezi Catriona Kelly, *Comrade Pavlik: the Rise and Fall of a Soviet Boy Hero* (Londra: Granta, 2005); Lewis Siegelbaum, Andrei Sololov (coord.), *Stalinism as a Way of Life. A Narrative in Documents* (New Haven-London: Yale University Press, 2000), 357.

transformarea românilor într-o minoritate etnică de facto. Totodată, pe lângă propaganda sovietică centrată pe lider ca figură paternalistă, se demarează procesul de deformare a istoriei naționale comune. Tot ce ținea de originea românilor, de regalitate și România Mare, de represiunea bolșevică sau de diversele ocupații rusești din ambele teritorii este distorsionat până la negare în lucrările publicate. Școlile sau liceele denumite după personalități culturale și politice devin un număr, un exemplu fiind al liceului Gheorghe Lazăr din București redenumit în epoca stalinistă școala medie nr. 22. Uniformizarea în crearea omului sovietic vede în conștiința națională și în limbă un impediment, Uniunea Sovietică fiind, după 1945, o continuatoare a politicilor imperiale.

Interesant este că în Transilvania, fostă provincie imperială austriacă, o fostă elevă de origine săsească își aduce aminte cum limba română se învăța ca limbă străină, cum exista o superioritate a sașilor față de români («ils n'avaient pas besoin du roumain. Ils ont vécu très pacifiquement aux côtés des Roumains, mais à côté, pas avec», 75), probabil o rămășiță legată de statutul privilegiat avut de ei înainte de 1918. Exemplul rușilor și al sașilor converg aici în atitudinea față de ceilalți. Aceeși elevă realizează că idealul comunist nu exista. Credea cu ardoare în el, spera să fie pionier, însă nu a fost primită printre pionieri pentru că tatăl ei deținea un atelier, avea un ucenic și era considerat „capitalist”; în plus, ea avea și o mătușă în Occident (Germania). Jinga-Roth intră astfel în contact cu un element discriminatoriu al regimului din România: respingerea tuturor celor ce nu aveau un dosar „sănătos”. În Republica Moldova, a avea un dosar problematic îi include și pe cei ce au avut experiența Gulagului. Aceasta este o temă recurentă: discriminarea în colectivitate, în accesarea unei formări intelectuale și profesionale superioare și limitarea mobilității naționale și internaționale. Divizarea, crearea unei lupte de clasă (deși oficial se lupta împotriva ei) prin controlul discriminatoriu al populației; pe lângă încurajarea denunțului, a bârfei și a urii. Pentru această primă generație, „trezirea” la realitatea comunistă apare în jurul vârstei de 13-16 ani, în adolescență, când sunt respinși în diverse situații pentru că au o identitate familială neconformă regimului (34-35; 64-5; 81; 129). Atunci, o parte din reprezentanții ei descoperă că regimul nu este egalitarist, nu este deschis și nu îi vrea decât dacă se dezic de o parte din identitatea lor. Prin o maturizare forțată, reprezentanții generației de dinainte de 1945 își dau seama de fracturile și tensiunile sociale produse și întreținute de noul regim. Oamenii trebuiau să trăiască de parcă „totul era normal”, construind o realitate acasă și una la serviciu, învățând pe copii să tacă sau, știind că nu se poate, să-i excludă din conversațiile „oamenilor mari”. Părinții și copiii învață să se „joace” cu regimul. Toți reprezentanții acestei generații își

aduc aminte de celebrarea morții lui Stalin, de instaurarea unei *normalități a contradicțiilor* (57) și de o *schizofrenie debutantă* (86) a regimului comunist.

Pentru generația 1945-1965, de după război (așa-ziii *baby-boomeri*), lumea de dinainte de instaurarea regimului comunist este prezentă prin amintirile și discuțiile adulților, iar copiii devin mai angrenați în noua societate. Moartea lui Stalin (1953) nu este moartea stalinismului, metodele folosite de autorități în vremea sa continuă și ulterior (179), însă se observă o resemnare, o coabitare între regim și cetățenii săi. În interiorul familiei pot exista păreri contradictorii despre regim (197), dar în public nimeni nu se întreba dacă puterea sovietică era bună sau era rea (202). Anumite teme devin tabu precum colectivizarea, ce a dus la divizarea clasei țărănești (197-8), religia sau știința. La școală se învață că rușii au inventat tot ce era important (218) și că nu există Dumnezeu. Gluma că Iurii Gagarin a fost în spațiu și nu l-a găsit pe Dumnezeu încapsulează ideea (199). În Republica Moldova continuă descurajarea legăturilor cu România: nu se ascultă posturi radio românești, cărțile în limba română sunt rare, iar la întrebările incomode pentru discursul propagandistic oficial, părinții răspund copiilor: *nu ai nevoie să știi* (204). Neștiința protejează copiii până ajung în același punct cu cei din generația anterioară: li se refuză să aibă meseria dorită din pricina dosarului familial sau, fapt nou, află ce înseamnă un protest (209) și de aici le apar întrebările revelatoare. Occidentul este o prezență firavă acum prin artiștii acceptați de regim (de exemplu, Mireille Mathieu și Yves Montand) și este integrat în spațiul public la modul comparativ, pentru a-i arăta decadența. Este nevoie de un astfel de dialog în condițiile în care știri despre realitatea sovietică transpar în Vestul Europei, încă fascinat de progresul raportat de ruși. Borna cronologică a acestei generații este 1965, moartea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej în România dând aceeași impresie unui copil de zece ani de atunci precum cea a morții lui Stalin: a plâns (213). Tot în 1965, la Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român a fost ales Nicolae Ceaușescu drept Conducător.

Comitetul Central al Tineretului Comunist prezenta în 1983, retrospectiv, ce însemna o generație crescută sub semnul lui Nicolae Ceaușescu: să ducă o muncă „eroică împreună cu întregul nostru popor”, într-o „organizare revoluționară” având „convingerea fermă în triumful idealurilor socialiste și comuniste în viață.” Dacă generația epocii sale are conștiința că și-a îndeplinit „sarcinile încredințate de partid și popor”, atunci are „certificatul de identitate revoluționară” adică „dovada cea mai convingătoare a recunoștinței pentru minunatele condiții de realizare și afirmare ce îi sunt oferite”³ Ceaușescu intră astfel în viziunea paternalistă asupra lumii creată anterior. Comunismul nu este însă fericit, decât dacă fericirea este

³ Comitetul Central al Uniunii Tineretului Comunist, Cuvânt înainte, în Traian Gânju, Ion Ardeleanu, Stelian Motiu et al. (coord.), *Generația epocii lui Nicolae Ceaușescu* (București, 1983), VII.

definită prin raționalizare alimentară, oprirea curentului electric sau complicitate în implementarea răului. După cum arată și alte memorii, statul nu se mai baza acum numai pe denunț, ci intra direct în viața individului.⁴ Securistul este un personaj pe care până și copiii îl cunosc. Într-unul din memoriile din volum este povestit cum a fost creat un joc alternativ la eroii din epocă din România (Cireșarii, Pionerii, din filmele de propagandă) – Haiducii din cartierul Calea Giocului al Timișoarei –, cuprinzând aproape toți copiii din cartier. O miză era eschivarea din fața securistului și a părinților prin joaca de-a v-ați-ascunselea, în timp ce o alta era crearea propriului magazin alimentar cu bunătăți adunate de pe unde se putea. Când jocul lor a devenit cunoscut, au creat altul: Haiducii-Ninja, aducând în plus spiritul justițiar și suprapunerea cu spiritul competitiv al echipelor de fotbal. Câștigarea echipei de fotbal Steaua București față de o echipă „cosmopolită” a campionatului european de fotbal (1986) servește politicii național-comuniste a lui Ceaușescu dar și sentimentului de mândrie al copiilor: „Republica Socialistă România i-a bătut pe toți. Uniunea Sovietică a rămas în urmă.” Mândria, competitivitatea și conștiința națională îi fac să respingă persecuția regimului, autorul sugerând prezența unora dintre ei în revoluția din 1989 ce a dus la căderea lui Ceaușescu.

Volumul vorbește și de relațiile dintre, pe de o parte, periferii, centrul moscovit și Occidentul sau percepția asupra lui. Astfel, deși aproape toți ascultă Radio Europa Liberă ori BBC, locuitorii din Moldova cred că presa și televiziunea din România este mai altfel, mai occidentalizată. În tot acest timp, românii erau interesați de ce se difuza la bulgari și la iugoslavi, percependu-i pe aceștia ca dimpotrivă, mai occidentali decât ei. Astfel, se observă gradul de coerciție și imixtiune al URSS, mai lax cu cât se îndepărtează de centrul de putere. Naționalitatea și naționalismul sunt cărți politice jucate de regim, ce se întrevăd și în memoriile de față. Inițial urmărindu-se o slavizare, se conștientizează că nu are succes în a câștiga aderenți. Ulterior se recurge la o mai mare inserție a naționalismului în ideologie și la un joc de control în interiorul URSS: națiuni contra altor națiuni prin manipularea conflictelor etnice. În ce-i privește pe copii și tineri, viziunea triumfalistă demarată de Jdanov alături de Stalin, preluată ulterior și asociată unui ceremonial oficial și unei ierarhii similare celei fasciste/naziste a avut un dublu efect. Au creat în copii și tineri ambiția și competitivitatea, perfecționismul, aducând folosul economic urmărit la fiecare cincinal. La nivel colectiv, a funcționat. La nivel de individ, s-a întors ca un bumerang, copiii neprimind ceea ce meritau în urma muncii și dăruirii lor. A creat frustrare, angoasă și revoltă.

⁴ Sanda Stolojan și Vlad Stolojan, *Să nu plecăm toți odată. Amintiri din România anilor 50* (București: Humanitas, 2009), 88-89.

Toate incursiunile punctează nivelurile memoriei în interacțiunea cu trecutul, dar și strategiile de a găsi fericirea personală și o oarecare împlinire profesională dincolo de cerințele regimului comunist. În plus, există o dezvrăjire a tinerilor prin contactul cu „cealaltă” cultură, cea occidentală, și prin observarea rezistenței membrilor familiei sau a prietenilor în fața discursului regimului; pentru Republica Moldova, cei ce discutau critic, doar în familie, erau numiți de regim *disidenți de bucătărie* (239). Umorul era o formă de rezistență, solidaritate și supraviețuire psihologică, personajul Bulă simbolizând frustrările românilor (416). Raportarea la conștiința națională este și ea importantă: după plecarea armatelor (română, rusă) din teritoriu, armele rămase în urmă, în mâinile țăranilor, nu sunt predate, ci îngropate. La fel, moștenirea culturală, identitatea națională și cea religioasă ajung într-un hambar ca o formă de refugiu, de apărare în fața propagandei, a deformării cunoștințelor, a științei și a batjocoririi credinței și cultelor (198, 219). Ele se păstrează, nu se șterg și nu se uită în ciuda atacului la care sunt supuse de propagandă. Ca o concluzie, copilăria comunistă, mereu într-o „bulă” protectoare, spațiu creat de familie ca urmare a relației acesteia cu lumea exterioară și în special cu statul. Copilăria comunistă înseamnă și un seducător joc ideologic (cu și împotriva regimului), descoperire și muncă. Volumul *Enfances communistes* devine astfel un instrument de lucru generos pentru toți cei ce vor să studieze copilăria acelor vremuri prin prisma relațiilor dintre învățător/profesor și elev, dintre ruralitate și urbanitate, a rolului prieteniei și al familiei; piste de lucru sunt multiple.

Nicoleta ROMAN,
Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, București